

- (5) Bk. Neseî 28:2, 36:1; İbn Hanbel, 111, 128, 285; İbn Sa'd, I/II, s. 112.
 (6) Bk. De Lacy O'Leary, İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri. (Türkçesi)
 (7) Bk. M. Şemseddin, Kabele İslâm Arablar ve Tedeyyümleri, I. F. Der.
 (8) Bk. İsmâil Fennî Ertuğrul, Hakikat Nurları.
 (9) İbn Hişâm, Siret, C. I.
 (10) Bk. İsmâil Fennî Ertuğrul, Hakikat Nurları.
 (11) Bu söz, Kur'an'da, Âli İmrân Süresi, âyet: 19 da geçiyor.
 (12) Kur'an-ı Kerim, Hâce Süresi, âyet 17.
 (13) Bk. Prof. M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, C. I, S. 64, Türkçesi (Balâzuri, S. 37)
 (14) Bk. Aynî'den naklen İslâm Tarihi Asrı Saadet, C. I, S. 224.
 (15) Bk. Prof. Goldziher, El-Akide ve's-şeria fi'l-İslâm, (Arapçası).
 (16) Bk. İsmâil Fennî Ertuğrul, Hakikat Nurları, S. 4.
 (17) Bk. Bu hadis için bakınız: Ömer Rıza Doğrul, Tasavvuf, S. 10.
 (18) Bk. Buhâri ve Müslim.
 (19) Bk. İbn Mâce, Taberânî ve Beyhâkî: (Burada, dünyadan el etek çekmek-ten maksat, dünyaya bağlanmamak, ferağatkar ve mütevâzi yaşamaktır.)
 (20) Bk. İbn Mâce ve Ebû Nuaym, Hilyet'ül-Evliyâ. (Bu hadiste geçen, dünyadan yüz çevirmek sözü, dünyayı terk etmek demek değildir.)
 (21) Bk. Ebû Nuaym, Hilye; ve Sarrâc, 'el-Luma'.
 (22) Bk. Sarrâc, el-Luma'.
 (23) Bk. Buhâri, Tirmizî ve Bezzâz.

M Ü S T E S N A

Hiç bir düşmanım yok, hamdolsun!

İslâm düşmanı MÜSTESNA

Şükrolsun, hiç bir dostum da yok;

Mümin kardeşlerim MÜSTESNA

Rabbime karşı ibadetlerimde kusurluyum, affını ummaktayım

Kelime-i şahadet, Namaz, Oruç, Zekât —nasip olursa— Hac MES-
TESNA

Günahım çoktur, Erhamerrahimin olan yaradanımın merhametine sığınmışım!

Allah düşmanına muhabbet beslemek gibi büyük günah, MÜSTESNA
Kendimi kimsenin tesiri altında hissetmiyorum —Lûtfu ilâhî olarak—

Sevgili Peygamberimizin ve onun sevgili arkadaşlarının izinden şaşmadan giden, bahtiyar insanlar MÜSTESNA!

Alemlerin Rabbinin yarattığı bütün nimetlerden, her zaman ve mekânda, istifade etmek isterim.

Haram olarak bildirilenler MÜSTESNA!

Her zaman, her yerde ve her türlü ilim ve fen adamı, takdire, hürmete layıktır,

Allahtan gafil olan nasipsizler MÜSTESNA!

Evet, bu keşmekeş ve dalalet devrinde doğruyu söylemek, Hakkı bilmek, nefsi yenmek çok zor,

Fakat, M Ü S T E S N A L A R M Ü S T E S N A .

M. Said ÇEKMEGİL

Kur'ân-ı Kerim'den Cevherler ve İlimler

- I -

Yazan:
Tantavî el-CEVHERÎ
Türkçesi:
Abidin SÖNMEZ

KURÂN-I Kerim'de bulunanlara bir bakış:
Söze başlamadan önce maksadımı açıklamak için sana Kurân-ı Kerim'den bir mukaddime zikredeyim.

Kurân-ı Kerim geldi. Arap milletleri göllerde ve kırlarda oturmakta idi. Hicrî birinci asırda onları, devamlı fetihler meşgul etti. Emevî Devleti yıkıldı, yerini Abbasî devleti aldı. Savaşlar ve fetihler son buldu. Diğer hareketler de durdu. Kendilerinden önceki devlette ekilen ve diki- len şeylerin meyvalarını toplamaya başladılar. Ellerini Yunan kitaplarına attılar, onları tercüme ettiler. Dalga dalga gruplar halinde Allah'ın dinini kabul ederek müslüman olan İranlı bilginlerden de tercüme hususunda yardım istediler. Yunanlılardan kitaplarını, İranlılardan da bilgin mütercimleri temin ettiler.

Böylece yıllarca şu felsefe ile insanların kafalarını meşgul ettiler.(1) Bu işin öncüleri İhvân-ı Safâ (2) diye anılan bir ekoldür. Zor bir girişkenlik içinde, bilgi yeteneği de zayıf olan bu ekol, yalnız kelimelerin lügat manâsını aldılar, fakat esas maksadı izah eden anlamı alamadılar. Yaptıkları tercümenin manâsını kendileri bile anlayamıyorlardı. Bu fikir akımlarını göllerde ve dağlar arasındaki vâdilerde oturan insanlara kadar ulaştırdılar.

Yer yüzüknde ilim erbabı sapıtı. Onların yakın arkadaşları, kendilerini hidayete çağırdıkları halde doğruya yanaşmadılar, hidayetden yüz çevirdiler. Ne garip tecellîdir ki, yollarını şaşırان ve kaybeden insanlar başkalarına doğru yolu gösterme gayreti içinde idiler.

İhvân-ı Safâ'yı tenkit eden filozoflar arasında İbni Sina, Farabi ve arkadaşları, İbni Rüşd ve İmam-ı Gazalî'yi (3) görüyoruz. Birbirlerine düşmandırlar. Aralarında çok çetin yıkıcı münakaşa ve mücadele geçmiştir. Münakaşa meydanında hakkın müdafaasını yapan tek filozof vardı. O da Gazalî idi.

Dine aykırı olan şu ilimlerle insanlar uzun zaman meşgul edildi. Dinle mücadele eden, gerçeğe aykırı safsatalar zihinleri işgal etti. Müslüman olan bütün edip ve fakihler «bu bir küfürdür» diyorlardı. Çünkü getirilen ve kabul ettirilmeğe çalışılan felsefe dinle taban tabana zıt idi. İşte İslâm akâidinde ve metafizik ilimlerde durum böyle idi.

Diğer bir kanatta İmam-ı Şafii (r.a.)¹ (9), Süfyan-i Servi'yi, İmam-ı Âzam Ebu Hanife'yi ve arkadaşlarını, İmam-ı Malik'i ve Ahmet bin Hanbel'i görürsün. Onlar, fıkıhı (İslâm hukukunu) tedvin etmişlerdir. İbadet, muamelât, cezalarla ilgili hatler cinayetler, miras taksimleri ile ilgili kanunlar onların çalışma alanını teşkil eder.

Bunun neticesinde İslâm toplumu iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan biri felsefeden, diğeri ise fıkıhdan bahseder. Felsefe ile meşgul olan filozoflar, Kur'an-ı Kerim'den yüz çevirmişlerdir. Hem de bütün vakitlerini bir hiç uğruna harcayarak geçirmişlerdir. Fıkıh ilmi ile uğraşan fakihler ise, kendilerinden önce geçen müctehitlerin koyduğu hükümleri alıp tamamen bir kenara çekilmişler, eskilere bir yenisini eklememişlerdir. Üstelik ictihadı (kendi ilmi kudreti ile Kur'an-ı Kerim'den ve hadis-i şeriflerden hüküm çıkarmayı) da haram saymışlardır. İşte bu düşünce ve zihniyetle üstad kabul ettikleri seleflerinin tasnif ettiği kitaplara dönmüşlerdir. O kadar ki, sen, bu sırada herhangi bir mevzuda yeni bir hüküm bulamayacaksın. Bu asrın tamamen birinci asrın geleneği üzerine kurulduğunu göreceksin.

Kısaca hülâsa edersek, müslümanların seçkin tabakasını da halk tabakasını da yıkıcı harpler meşgul etti. Diğer yandan bilgili ve fazilet sahibi kişilere zalim hükümdarların zulmü ve istibdâdı çalışmaya fırsat vermedi. Bunun için Kur'an-ı Kerim ve onun üzerindeki zâhiri görüş ve düşünceler bir kenara itildi.

Diğer yandan felsefi ilimlerle uğraşanlar, Yunan felsefesinden aldıkları yaralar yüzünden göktüler ve bir kenara sessizce çekildiler. Biraz önce de belirttiğim gibi fıkıhçıların da sadece geçmiş üstatlarının ve âlimlerinin kitapları başlıca sermayesi oldu.

Bundan sonra hiçbir zaman Kur'an-ı Kerim gerçek mahiyeti ile tetkik edilememiş, onu okuyanlar, ancak sevap olduğu için teberrüken okumuşlar, mânâsını öğrenenler de âdet olsun diye öğrenmişlerdir. Onda ictihât câiz olmaz demişler, anlaşılacak ve yaşanmak için gönderilen ilâhî kitap, efkâr-ı umumiyyeye kapatılmış, esrarengiz bir hale getirilmiştir.

İslâmî ilimlerle uğraşan talebeler, hocalarının tesiri ile Kur'an-ı Kerim'in âyetleri üzerinde akıl yürütmeyi ve tefsir yapmayı kendilerine haram saymışlardır. Ancak kendi üstadlarından ne elde etmişlerse onunla yetinmişlerdir. Zaten üstâd geçinenler de Kur'an'ı tefsir etmiyorlar, ancak evvelkilerin tedvin ettiği sayfaları tekrar ediyorlardı. Evvelki âlimlerin görüşlerine ve açıklamalarına denk bir şekilde hiçbir kimsenin Kur'an'ı anlayacaklarına inanmıyorlardı. İşte İmam-ı Şafii ve Mâlikî'nin eserleri ve kitapları da ancak bu dünya için yazılmıştır.

Şimdi de Kur'an, sevap maksadı ile okunur. Onun mânâsını anlamak insanalr için zordur. Görüldüğü gibi ilk asırların kötü zihniyet ve düşüncesi, yanlış tutumu zamanımızın insanlarına kadar tesir etmiştir. Bu gün hemen hemen her tabaka insan böyle düşünmektedir.

Nihayet üçüncü bir grup daha ortaya çıktı. Onlar da ortaya bir nazariyye attılar. Çünkü daha önceki iki fırkanın görüşleri arasında insanların şaşkına döndükleri ve sarhoş olduklarını gördüler. Aslında onlar, sarhoş falan değillerdi. Fakat mücadelenin verdiği azap ve akılları üzerine vurulan kilitler çok şiddetli idi. İşte bundan yararlanan

üçüncü grup, ictihât sahnesine atıldılar. Kendi düşünce ve bâtil olan görüşleri için hadîs uydurdular. Bu gerçek dışı sözlerine, Hz. Muhammed'in sözüdür dediler. Ona nisbet ettiler. Bazılarına, bu uydurma hadîsle neyi kastedtiği, niçin uydurduğu sorulduğunda «gayemiz, insanları İmam-ı Âzam ve onun fıkıhdan ve onun gibi olan diğer kişilerden Kur'an'a çevirmektir» derler.

Murad ettikleri şey bir dereceye kadar oldu. Sırf teberrüken okumak için Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen kurrâ hafızlar çoğaldı. Fakat insanlar mânâyı terk ettiler. Hem bu, öyle bir terkediş oldu ki, zamanımıza kadar hiç kimse onun üzerinde düşünmedi. (5)

Şu mukaddimeyi işittikten sonra sana, Kur'an-ı Kerim'den ibret verici, medeniyet, yükselme ve kalkınma, kültür gelişimi ile ilgili âyetleri okuduğum zaman şaşmana ve acâyip karşılmana gerek yok. Ne hazindir ki, müslümanlar bundan gafil kalmışlardır. Evet şaşmamak gerekir. Amerika'lı bir bilgin, Horasan'lı bir âlimle İslâm dîni hakkında şu günlerde görüş teâtisinde bulunmuşlardı. Bunun neticesinde Amerika'lı âlim hakikatları kabul etmişti ve çıkmakta olan günlük gazetelerde İslâm dîni hakkında yazılar yazmıştı. Onun bu açıklamalarına diğer bazı gazeteler, reddiye yazıları yayınlamışlar ve bu dînin vahşi ve barbar insanların dîni olduğunu yazmışlardı. İslâm'ın methü senâsını yapan Amerika'lı bilgine de «Eğer senin değin gibi olsaydı onları, medeniyet sahasında yükseltir, gözlerinden perdeyi kaldırırdı, onların arasında ektiği ve bitirdiği güzel tohumların eseri nerede? Gösterebilir misin?» dediler.

İyilik ve hayırdan nasip ve payı olmayan milletler cahildirler, hissiz ve duygusuz birer varlıktırlar. İşte biz, bu bahsettiğim acı hikâyemizi, yayınlanan haftalık bir mecmuada okuduk. Bu sahneye bütün İslâm âlemi nail oldu. Kimin tüyleri ürperdi? Kaç kişi bu hâdiseden ibret aldı? Avrupa'lılar, bu açıkladığım beyanlara bakarak şaşmasınlar. Bizim aramızda eğrilik ve cehalet devam ettiği müddetçe bu gibi beyanları zaman zaman işitebilirler. Fakat şunu da belirtiyim ki, yaşanan bu hayat, bizim dînimizin gereği değildir, bilâkis ondan uzaklaşmanın bir sonucudur. İki göze sahip olan herkes, şayet ibretle bakarsa hak kendisine daima zahir olmuştur ve olacaktır.

Milletin hali, bir bütün halinde fikirden yan böylesine yoksul ve fakir olunca, onların arasında benim halim nasıl olabilir? İnsan olma şerefinden mahrum kalan bir toplum içinde bulunan ben de, onlardan farklı değilim. Fakat hikmetle dolu olan Kur'an'ın, fıskıran kaynaklarına yöneldim. Hidâyeti aradım ve buldum. Yolum Kur'an yolu olunca, önümde ve arkamda olan engelleri ve çekilmiş setleri gördüm. Akıl etrafını çeviren vehim ve cehalet şeytanlarımın ayrılarak uzaklaştım. Bu vehim ve cehalet casuslarının başlıca gayesi, aklın etrafını çevirmek böylece onu, Kur'an nûrunun tutuşturduğu kandillerin ışık ve ziyasından mahrum etmektir. İşte ben, beni çepçevre kuşatan zincirleri böyle kırdım, bütün engelleri ve mâniaları böyle aştım. Kur'an'ı sadece teberrüken okumak değil, onun engin mânâlarına daldım. Fakat bütün emirlerini vücuduma bir elbise yapamadım, onun enginliklerinde iyice yüzebilmek için henüz dış kabuğu gereği gibi kırıp parçalayamadım. Kırdığım zincirleri de yavaş yavaş kırabildim, adım adım ilerledim, azıcık azıcık topladım. Sonra bir takım üstatlarla karşılaş-

tım, onlardan çok şeyler aldım. Nihayet İmam-ı Gazalî'nin ilimlerini tetkik ettim ve o zatı engin bir deniz, büyük bir ıslah edici olarak buldum. Onun yolu, Allah'ın dînini ve onun birliğini öğretmektir. Allah'dan başka hiç bir ilâh olmadığını bütün dünyaya ilân etmektir. Yine onun gâyesi din ile dünyanın bütün iyilik ve güzelliklerini bir araya toplamaktır. Onun eserinde ilk defa okuduğum şu hadîs-i şerif, Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin baştan başa ifadesinin bir çekirdeği hükmünde idi. Yüce Peygamberimiz bu hadîs-i şeriflerinde şöyle buyuruyorlar: «Bir saat düşünmek, bir sene nafîle ibadetten daha hayırlıdır». (6)

Yine Resulullah (s.a.v)den rivayet edildi. O şöyle buyurdu:

«Muhakkak ki bu gece bana bir âyet indirildi, onu okuyup ta düşünmeyen kimseye yazıklar olsun, yazıklar olsun o kimseye, yazıklar olsun» dedikten sonra Allah'ü Teâla'nın âyet-i celîlesini okudu:

«Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün arka arkaya gelişinde, insanlara yarar şeyleri denizde götürüp giden gemide, yer yüzü kurulduktan sonra, Allah'ın gökten yağmur indirerek o arzı diriltmesinde, o arzda her türlü hayvanları yaymasında, rüzgârları her taraftan estirmesinde, yer ile gök arasında Allah'ın emrine tâbî bulutta, akıl ve düşünce sahibi olan bir millet için Allah'ın birliğine, kudret ve yüceliğine delâlet eden elbette bir çok alâmetler vardır.» (7)

Şu âyet-i kerîmeyi okudum ve onu aklım üzerine arzettim. Sonra bütün varlığımla gök yüzüne, yere, bulutlara, suya ve havaya bakakaldım. Sözle ameli birleştirdim. Şu müthiş acâyipler karşısında düşünüyorum ve diyorum ki, «bütün insanlar yaşıyorlar ve ölüyorlar. Halbuki onlar gafildirler, çünkü düşünmüyorlar.»

Bundan sonra bir başka âyetten bahsedeceğim. Ben bu âyeti, son derece ciddî ve yüce olarak gördüm. Allah'ü Teâla şöyle buyurdu:

«De ki; "Bakın, göklerde ve yerde neler var!" Fakat bunca âyetler (alâmetler) ve azapla korkutmalar, iman etmeyecek bir kavme fayda vermez.» (8)

Rab'bimiz diğer bir âyetinde de şöyle buyurdu:

«Muhakkak ki göklerde ve yerde mü'minler için (Allah'ın birliğine, kudret ve azametini delâlet eden) alâmetler vardır.

Gece ile gündüzün (aydınlık ve karanlık, kısa ve uzun vaziyetlerle) değişmesinde, Allah'ın gökten bir rızık sebebi olan yağmurunu indirip de onunla yeryüzünü ölümlüden (kurumasından) sonra diriltmesinde (yeshertmesinde) ve rüzgârları (çeşitli yönlere) çevirmesinde de akıllı olan bir toplum için bir çok alâmetler var.

İşte bunlar Allah'ın âyetleridir. Sana onları (Cebrail vasıtası ile) okuyup beyan ediyoruz. Artık Allah'ın âyetlerine inanmadıktan sonra hangi söze inanırlar?» (9)

İşte şu âyetleri okuyor ve mânâlarını düşünüyorum. Bağlar, bahçeler, kırlar ve çiçekler, ağaçlar, meyvalar ve hayvanlar hakkında tefekkür ediyorum. Baktığım ve gördüğüm her şey, durmadan Allah'ın varlığını ve birliğini ilân ediyor. Hepsî de kendi hallerine göre O'nu tesbîh ve takdîs etmekle meşguldür. Bütün bunlardan ibret almamak, akıl sahibi bir varlığa yaraşmaz.

(1) Bu ifadeden, yazarın, tabii ve felsefi ilimlere karşı çıktığı sonucuna varılmamalıdır. Gelecek konularda da görüleceği gibi o, felsefeye diğer ilimlerden daha fazla değer vermekte ve uzay âleminin sadece bir felsefeden ibret olduğunu söylemektedir.

Esas itibarı ile felsefeye bu kadar değer vermesinin sebebi de, dînî kuralarla elele vererek metafizik âleme yönelen kimselerin, kâinatın sahibi ve yaratıcısını daha iyi idrak edebilecekleri içindir. Fakat menbaı akıl olan felsefe daima yanılmaya mahkumdur. Aristo, Sokrat ve Eflatun'dan tutunuz da zamanımıza kadar geçen bütün filozofların hiç birinin görüşü aynı noktada birleşmemiştir. Şu halde ne kadar filozof varsa o kadar ayrı görüş vardır.

İşte yazar, bu şekilde temeli vahye ve nakle dayalı olmayan ve insanlara doğru yolu göstermekten uzak olan bir felsefeye taraftar değildir.

(2) İhvân-ı Safâ, hicri dördüncü asrın sonlarında Basra'da teşekkül eden dînî, siyasi bir cemiyetti. Cemiyet gizli idi. Siyasi ve dînî faaliyetleri pek bilinmiyordu.

İhvân-ı Safâ, zamanın Yunan, İran ve Hint felsefeleri ile uğraşıyordu. Bütün dînî hükümlerin zahiri mânâsından ziyade batınî mânâsını araştırırlardı. Kendilerine mahsus olan cemiyetlerinde zaman zaman toplanırlardı. Onlara göre İslâm inancına cehil ve dalalet karışmıştı. Bunu ancak felsefe yolu ile temizlemek mümkündü.

Herkes cemiyete alınmazdı. Mezhep ve meşrebi incelenir, eğer uygun görülürse kabul edilirdi. Faaliyetleri süresince elli iki adet risale neşrettiler. Fakat hüviyetlerini açıklamadılar.

Ebu Süleyman Muhammed bin el-Müşîr elebaşlıdır. Nihayet hicri 554 yılında Bağdat halifesi Müstencid'in emri ile risaleler toplattırılıp yakıldı.

(3) İbni Sina: Hicri 980 senesinde Buhara yanında bulunan Harmisen'de doğdu. Babası Abdullah bin Sina, bir müddet Sâmânî hükümdarlarının yanında kâtip olarak çalıştı, sonra onun mal müdürlüğünü yaptı. İbni Sina, önce babasından, sonra Natilî'den ders aldı. Çok kısa zamanda geniş bir bilgi ve kültüre sahip oldu. Çok genç yaşta yazmaya başladı. Çok karışık bulunduğu Aristo'nun metafiziğini, bir gün pazarda bulunduğu Farabî'nin el-İbâne adlı bir risalesi onun Aristo'yu anlamasına yardım etti.

Filozof, felsefe, tabiat, mantık, matematik ve tıp ilimlerine dair çeşitli eserler yazmıştır. O, akılla tecrübeyi kaynaştırmıştır. Dogmatiktir, yani bilginin kesin ve aydın bazı ilkelere dayandığını ve bütün bilgimizin sezgi ile elde edilen bu ilkelere sonuçlama ile çıkarılacağı kanaatindeydi.

Hayatının son kısmını şehirden şehire gezerek geçirdi. Kitaplarından büyük bir kısmını yollarda, hapisanelerde ve son derece güç şartlar altında yazdı. Hemen'da bir kulunç rahatsızlığı sebebi ile 1037'de öldü.

Farabî: Hicri 870 senesinde Buhara'da doğdu. Türk asıllı bir filozoftur. Hayatı hakkındaki bilgiler 200 sene sonraya aittir. Sessizdir. Siyasi hayata karışmamıştır.

İyi bir hukuk tahsili yaptı. Uzun zaman kadılık makamını idare etti. Pratiği olmaksızın hekimdi. Matematikle uğraşıyordu. Müsikiye de yalnız teorici değil, icracı idi. İslâm müsikisinin temellerini kurmuştur. Ebu Bisir Mettâ'nın kitaplarından felsefe öğrendi. Farabî, Meşşâi okulunun ikinci kurucusudur. Eserlerinin çoğu Aristo'nun şerh ve izahından ibarettir. Aristo mantığına dayanan akılcı bir metafizik metodu kullanmıştır. Gene Aristo sistemi ile Eflatun'cu görüşten de faydalanarak İslâm inancını bu filozofların görüşleriyle uzlaştırmaya çalışmıştır. Hiç bir felsefe sistemini yeterli bulmamıştır.

Metafizik görüşü: Gerçeğin zirvesinde Allah, zaruri varlık (vacib-el-vücûd)dir. O, var oluşunu başka hiç bir şeye borçlu değildir. O, hakiki ve sınırsız varlıktır.

Hayatı boyunca sadece ilmi çalışmadan zevk alan filozof aynı zamanda Nuh bin Saman'ın emri ile ilk İslâm Türk felsefesi ansiklopedisini yazmıştır. Hicri 950 senesinde vefat etmiştir.

İbni Rüşd: 1126 milâdi senesinde Kurtuba'da doğdu. Kültürlü bir ailenin çocuğu idi. Babası uzun zamandan beri kadılık yapıyordu. İbni Rüşd de önce kelâm ve dînî hukuk tahsili yaptı. Fakat bu alanları aşarak edebiyat, şiir ve bütün ilimlere karşı büyük ilgi gösterdi. Bu çalışkanlığı sayesinde kısa zamanda hükümdarların gözüne girdiği için ileri yaşlarda kadılık görevine getirildiğini görüyoruz.

İbni Rüşd, Aristo'nun en büyük şerh edicisi ve izahıcısıdır. Kendisi Arapça'dan başka dil bilmiyordu, onun için de doğrudan doğruya Aristo'nun eserlerini çevirmesi imkânsızdı. O, zamanına kadar İranlı, Arap, Yahudi mütercimler tarafından Arap diline çevrilmiş olan Aristo'nun eserlerini açıklıyordu. Şerhleri, uzun zaman Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Garphlarca tanıyan en büyük İslâm filozofudur.

O, İslâmî kurallara bağlı kalmadığında dolayı ve felsefi kanaatlerinden ötürü zaman zaman halkın hücumuna uğradı. İbâdeti bırakmamasına rağmen dinsizlikle suçlandırılmıştır. Düşmanları, aleyhine hicivler yazdılar, serveti elinden aldı ve Lucena şehrine sürüldü.

İmam-ı Gazalî, onun İslâma uymıyan düşüncü ve görüşlerini yirmi madde halinde toplamıştır. Bilhassa üç maddesi üzerinde şiddetle durmuş ve bu düşünceleri sebebi ile filozofun küfrüne hükmetmiştir.

İbni Rüşd, milâdî 1198 senesinde 70 yaşında öldü ve Kurtuba'da gömüldü.

İmam-ı Gazalî: Hicri 450 (1058 M.) senesinde Horasan'da bu günkü adı Meşhed olan (Tus) şehri civarında Gazâlî köyünde doğmuş ve bilâhare doğduğu köye nisbetle Gazâlî adını almıştır.

Başlangıçta Tus ve Nişabur'da ilim tahsil ederek Huccet-ül-İslâm ünvanını alan bu büyük ilim adamı, daha sonra Nizam-ül-Mülk ile tanışarak etrafında büyük bir âlimler topluluğu bulunan bu zatın meclislerine devam ederek bir çok dinî münakaşalara iştirak etmiş ve hepsinde de muvaffak olmuş, galip gelmiştir. Bu muvaffakiyetlerinin karşılığı olarak da kendisine Bağdat Nizamiye Medresesinin idaresi verilmiş ve bütün Irak halkının sevgi ve hayranlığını kazanmıştır. Fakat tam bu sıralarda İmam-ı Gazâlî'yi, yüksek dimağlara ârız olan fevkalâde bir hal istilâ etti. Her şeyin hakikatini ve iç yüzünü öğrenmek isteyen yüksek zekâsı, istifhamdan istifhama sürükleyerek nihayet bütün fikir kaynaklarını kaybedecek hale getirdi. Kendisine tam bir emniyetle malik olduğu halde bütün bilgisini kaybeder gibi oldu. Ayağını bastığı topraktan, içtiği suya, gözüne çarpan herhangi bir şekilden, tertip ettiği cümlelere kadar hiç bir şeye inanamaz, güvenemez hale geldi. Herkesten sakladığı bu hal, bu ulvî ruh çilesi ve nefis muhasebesi kendisini törpüleye törpüleye lisanını bile unutturacak bir âfet haline geldi. Nefsine tatbik ettiği çile ve riyazet ruhuna o derece tesir etti ki, midesine bir yudum su bile kabul ettiremeyecek hale gelmiş ve bir gün Nizamiye Medresesinde ders verirken ağzını açıp tek bir kelime dahi söyleyememişti. İşte tam o sırada hakîki varlığa giden yolun yalnız ilimle değil, akıl üstü bir kudret ile elde edilebileceğini anladı.

Her şeyin, yüce Peygamberin ruh cereyanına kapılmaktan ibaret olup, gerisinin bir vehim, bir hayal ve hiçten ibaret olduğuna kanaât getirdikten sonra kendisini bu hedefe ulaştıracak tek yol olan tasavvuf ilminin tetkikine koyuldu. İşte bundan sonra bütün mevkî ve makamlardan vazgeçti. Allah'ın rızasını zedeleyecek olan her türlü şan ve şerefi bir kenara bıraktı. Kurtuluşu tasavvufta buldu. Böylece bundan sonra sayısı yüz cildi bulan eşsiz eserler vücuda getirdi. Pek çok kimseler onun kıymetli eserleri ile hidâyet nuruna kavuştular.

İmam-ı Gazâlî, hicri 505 (1113 M. tarihinde vefat etmiştir. Allah kabrini nurlandırın.

(4) **İmâm-ı Şafii:** Esas adı Muhammed bin İdras'dır. Şafii mezhebinin kurucusudur. Hicri 150 yılında Mekke'de doğdu. Mısır'da yerleşmiş olan İmâm-ı Şafii muazzam ilmi ile tanınmıştır.

O, gençliğinde gayet iyi ok atardı. Ramazan ayı içinde kıldığı namazlarda altmış defa Kur'an'ı hatmettiği er-Rabî'den nakledilmektedir. Gayet güzel Kur'an okur, insanlar, bölük bölük onun tathî sesi ile okuyuşunu dinlemeye gelirlerdi.

Hadisleri toplamakta ve nakletmekte son derece titizdi. Er-Razi, onun hata ettiği hiçbir hadisin olmadığını bildirmektedir. Kur'an'ı ve peygamberle ilgili haberleri ezberlemiştir. Zamanının bütün ilimlerine vakıftır. Kuvvetli bir sezgi gücü vardır. Münazara yaptığı bütün muarızlarını ilmi kudreti ve Cenabı Hak'ın yardımı ile susturmuştur.

Hayatında pekçok eserler vücuda getirmiş, nihayet hicri 204 senesinde 54 yaşında Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Fakat o, ilmi dehası ile ortaya koyduğu prensiplerle bütün müslümanlarca daima hatırlanmaya devam edilecektir. Allah kabrini nurlandırın.

Süfyan es-Servi: Hicri 97 senesinde Küfe'de doğdu. Züht ve takva sahibi, kuvvetli bir hafızaya sahip, her türlü ayıp ve kusurdan uzak kalmaya çalışan değerli bir imam idi. Hadis ilminde bir otorite idi. Kendisinden hadis naklinde en güvenilir ravi sayılırdı. İbn-ül-Mübarek, ondan 1100 tane hadis yazdığını söylemiştir.

O, Hicri 161 yılında 64 yaşında iken Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

İmâm-ı Azam Ebu Hanife: Esas adı Numan babasının adı Sâbit'tir. Hicri 80 tarihinde Küfe'de doğmuştur. Aslen Türk'tür. Sahabeleri gördüğü ve onlardan feyiz aldığı için tâbiîndir. Bizzat Resulullah'ın eşhabının yanında bile pek çok fetvâlar vermiştir.

İmam-ı Azam, önce ticaretle meşgul oluyordu. Sonra büyük fakihlerden Şabî'nin teşviki ile vaktini ilme verdi. Önce tevhit ilmini okudu. Bu sahada zirveye ulaştı, kitaplar yazdı. İslâm itikadını bir çok yerlerde münazara ve münakaşalar yaparak korudu. Muarızlarına hep üstün geldi. Herkes tarafından parmakla gösterilir oldu.

Tevhid ilminden sonra müslümanların daima muhtaç olduğu ibâdet ve muamelâta dair meseleleri ele aldı. Keskin zekâsı ve ince görüşü ile bütün konuları Allah'ın kitabına ve Peygamber efendimizin sünnetine dayanarak bütün derinlikleri ile açıkladı. Kuvvetli bir mantığı vardı. İmam-ı Mâlik onun için şöyle söylemişti: «Ebu Hanife'nin mantığı o kadar kuvvetlidir ki, eğer şu direk altındır derse onu isbat edebilir.»

O, derin ilmi ve bilgisi ile ortaya koyduğu İslâm esasları etrafında büyük bir halk kitlesini toplayabildi. Şarktan garba milyonlarca müslüman onun izini takibetti. Böylece o, Hanefî mezhebinin kurucusu oldu.

Bütün hayatı boyunca sözü hareketlerini, hareketleri de sözlerini yalanlamamıştır. O, daima görüldüğü gibi olmuştur. Bizzat yaşamadığı bir şeyi başkalarına tavsiye etmemiştir. Hayatın geçici zevklerine değer vermemiş, fanî olanı bâkî olana tercih etmemiştir. Kırk sene yatsı abdesti ile sabah namazı kıldığı söylenir. Elli beş defa hacca gitmiştir.

Yetiştirdiği ilim adamlarının sayısı bini aşamaktadır. Bilhassa daima hatırlarda yaşayan, kendi görüşlerine bile aykırı fikir ileri süren İmâm-ı Ebu Yusuf ile İmam-ı Muhammed de en eşsiz talebelerindedir.

Eşsiz İmam, Hicri 150 senesinde Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Türbesi, Bağdat'tadır. Kendisine ve yetiştirdiği değerli talebelerine bütün müslümanlardan en derin selâm ve duâlar...

İmâm-ı Mâlik: Mâlikî mezhebinin kurucusudur. Hicri 93 senesinde Medine'de doğmuştur. İmâm-ı Azam ile görüşmüştür. Hanefî mezhebi ile mezhebinin arasında 20 kadar fark vardır. Mezhebi Medine'de yayılmıştır.

Hadis ilminde çok kuvvetlidir. Muvatta adındaki hadis kitabı meşhurdur.

Hicri 179 senesinde ahirete irtihal etmiştir. Allah rahmetini esirgemesin.

Ahmet bin Hanbel: Hicri 164 senesinde Bağdat'ta doğmuştur. Hadis ve fıkıh ilimlerini, İmam-ı Ebu Yusuf'dan okumuştur. İmâm-ı Şafii Bağdat'a geldiğinde onunla görüşmüş ve «Bağdat'ta ondan daha faziletli ve daha bilgili kimse görmemiş» demiştir.

Mezhebi, en çok Şam ve Irak'ta vardır. O, ictihadının aksine olarak teklif edilen bir meseleyi kabul etmediği için yirmi sekiz ay kadar hapsedilmiş ve döğülmüştür. Vücudu bu çileye tahammül edememiş ve 241 senesinde rahmeti Rahmân'a kavuşmuştur.

Okuyucularımız için faydalı bulduğumuz mezhep kurucusu mümtaz ve fazilet yüklü değerli zevâtın hayat hikâyelerinden kısaca bahsettik. Tarih, onlar gibi bir şahsı, bir daha kaydetmemiştir. Bunun için de 1300 küsur seneden beri milyonlarca müslüman, bahsedilen zevâtın düsturlarına göre hareket etmektedir. Onlar için ayrılan şu dipnotumuz okuyucularca çok görülmemelidir. Yüce Rab'imizden onları, en yüce mertebelere ulaştırmasını niyaz ederiz.

(5) Kur'an-ı Kerim, Cuma akşamları veya diğer mübarek günlerde mezarlar üzerine okunmak için gönderilmemiştir. O, bir ölü kitabı değildir. Yaşayan fakat ruhen ölen insanlara can vermek için gelmiştir. Bu da ancak âyetlerin mânâlarını çeşitli tercüme ve tefsirlerden tetkik ederek, üzerinde düşünmekle mümkün olur. O, Allah'ü Teâlâ'nın Cennet'e uzanan sağlam bir ipidir. Ona yapışan Cennet'e, terk eden de felâkete ve Cehennem'e doğru yol alır.

(6) Bu hadis-i şerifi, İbni Hibban Kitab-ül-Azame'de Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir. «Bir saat düşünmek, altmış sene nafil ibadetten daha hayırlıdır.» diye geçer. Fakat isnadı zayıftır.

Ebu Mansur, Müsned-ül-Firdevs'de İbni Cevzi yolu ile Enes'den «seksen sene» olarak rivayet etmiştir ki, onun da isnadı zayıftır.

(7) Bakara sûresi, âyet: 164.

(8) Yunus sûresi, ;yet: 101.

(9) Câsiye sûresi, âyet: 3-4-5-6.